

M. KISS SÁNDOR

Különbéke

K Ö N Y V K A T Á N A K É S J U L C S I N A K

(Emlékirat)

II. rész

A következő héten vaskos küldeményt kézbesített a posta. A győri levéltárban dolgozó kollégák küldték el a sortűzre vonatkozó újabban fellelt iratanyagot. Az iratok az 56-ban leölt Halász Ödön halálának körülményeire vetítettek fényt.

Ahogy fogytak az asztalomon a még olvasatlan dokumentumok, úgy hidegedett el a kezem és a lábam. Halász Ödön, a tüntetés idején, halála pillanatában, tőlem 15 – 20 méterre állhatott. A sortűz pillanatában ő sem volt a börtön előtt.

A börtön előtti tüntetés kezdetekor a fogház parancsnoka segítséget kért a győri ÁVH-tól.

A különítményt szállító Csepel tehergépkocsinak a Vasúti hídról lefordulva, az állomás épülete előtti körülbelül háromszáz méternyi egyenes úton kellett volna a börtön épülete elé érkeznie.

A gépkocsi belefulladt a tömeg árájába. A katonák a tehergépkocsi platójáról leugrálva, a levegőbe lövöldözve akartak maguknak utat törni a börtön épületéhez, s köztük volt H. Ferenc tizedes is, Halász Ödön falubelije.

H. Ferenc nem jutott el a börtön épületéig, de eljutott Halász Ödön mellé, tőlem tizenöt – húsz méternyire. És H. Ferenc akkor és ott közvetlen közletről tarkón lőtte Halász Ödönt.

Én ezt a lövést hallottam, a közvetlen közelemben lévő emberek ettől a lövéstől riadtak meg. Az a tömegmozgás, amely éppúgy vert hullámokat, mint a vízbe dobott kő, ennek a lövésnek volt a következménye.

A történész pontosíthatott. Máthé Mária még élt, amikor Halász Ödön már halott volt. A börtön előtti sortűz Halász Ödön halála után következett be.

A történész azonban nemcsak történész, ember is. A szeme nemcsak elhomályosodik, szokatlanul sokat üt mellé a számítógép klaviatúráján. A „Halász Ödön-féle dokumentumok” a fiú apjának a hatalom különböző szerveihez 1956 novemberé és 1985. május vége között írt leveleit tartalmazták.

Az apa, Halász István már 1956 novemberében feljelentést tett H. Ferenc tizedes ellen, azzal vádolva az ávos katonát, hogy a börtön előtt lelőtte a fiát. 1956 novemberé és 1985 között soha egyetlen szerv sem vonta kétségbe, hogy az apa állítása helytálló! Csupán a minősítésen (!) és a „körülményeken” folyt a vita. Közel fél éves huzavona után – ki az illetékes az ügyben eljárni? – az első döntés 1957. március 20-án született. A győri katonai ügyészség a következő levelet küldte át a győri rendőr-főkap-

tányságnak. „Megállapítottam, hogy Halász István m-i lakos beadványában foglaltak fedik a valóságot, azonban ezen a napon a győri Büntetésvégrehajtó Intézet előtt kb. 8-10 000 fős tömeg felvonulásakor abban aktív módon panaszos Ödön nevű fia (...) is részt vettek... Az ott megjelenő rendőröknek tűzparancs is adatott. Nyilvánvaló, hogy az 1956 októberében nemcsak Győrött, hanem egész Magyarország területén ellenforradalom volt és sajnálattal kell megállapítani, hogy Himódi Ferenc ügyész az ott jogosan fellépő rendőrök ténykedését – de különösen H. F. magatartását – szándékos emberölés büntetnének megállapítására alkalmasnak találta.”

Az ügyirat megállapította még, hogy a szolgálati szabályzat értelmében a megyei főosztály parancsnokának joga volt a tűzparancs kiadására, a „fegyverhasználat” jogos volt, „bírói úton üldözendő bűncselekmény nem állapítható meg ezért (...) a nyomozás elrendelését (...) bűncselekmény hiányában megtagadom”.

Elgondolkodtam. Halász Ödön, K.S., B.S., V.A. és B.I. m-i illetve győri barátaival együtt piciny csepp volt egy tizezres tengerben. Akárcsak én és osztálytársaim. Halász Ödönt le lehetett lőni, mert ott volt a tömegben tizedred magával Nagy Imre miniszterelnöksége idején, s azért lehetett lelőni, mert október 25-én a hivatalos álláspont szerint Magyarországon ellenforradalom volt, s a megyei főosztály ávos parancsnokának tűzparancs kiadási joga volt, amivel élt is. Ennyi erővel engem is, osztálytársaimat is agyon lehetett volna lőni, csak azért, mert a politikai elit egy része, benne a miniszterelnökkel és Kádár Jánossal, manifesztáltan, majd csak három nap után „döbben rá”, hogy hazájában nem ellenforradalom, hanem a rákosizmus ellen kirobbant széles körű népfelkelés van.

És Himódi Ferenc ügyész még 1957 tavaszán sem jön rá, hogy a valahai miniszterelnök és társai – köztük Kádár Jánossal – az új kádári verdikt szerint, október 29-én tévedtek ebben a népfelkelés ügyben. Aztán később az is kiderült, hogy ez a „balgatag ügyész” belekeveredett egy aranycsempészési akcióba, s hogy megmeneküljön a büntetéstől eléggé elvtelenül az öngyilkosságba menekült. Akárcsak Szigethy Attila. Biztos így volt! Aki nem hiszi, járjon utána!

Nemrég, még demokratikus államunk demokratikus vezetői, élükön a személy szabadságát oly féltőn őrző szabad demokratákkal és a kommunista bürokratákból Vénusz születését imitáló újsütetű szociáldemokratákkal – óh! Botticelli! – azon töprenkedtek a demokratikus jogok szélesítése érdekében, hogy az is büntethető legyen, aki arra jár, ahol éppen tüntetés van.

Csak nem Pongrátz Gergelyt bilincselték meg a szocialista – szabad demokrata kormány vezető demokratái egy tüntetés során? Rémálom ez, nem való, csak az a baj, hogy amikor a hírré eljegyeselek a karjaim, lebénultak a lábaim, történetesen ébren voltam.

A kádári szocializmus szekere azonban tovább robogott a lenini úton. Bocsánat, pontosítok!

A szekér 1957. április 18-án a lenini úton robogva a Sztálin út 51. szám alá ért, ahol a katonai ügyészség székelt. A márciusi határozat szerint, Halász Ödönt H. F. éppen akkor lőtte le, amikor segített lepakolni a börtön előtti kocsiról a lőszereket.

Áprilisban, már csak a tömeg része volt a fiú – „Azt, hogy nevezett ez alkalommal milyen cselekményt fejtett ki, megállapítani nem sikerült”, de akárhol volt, ellenforradalom volt, s a sortűz így jogos.

A fiát vesztett apa nem nyugodott bele az elutasításba. Újabb levelének címzettje immáron a Minisztertanács Elnöksége volt. A jogászok által felkészített apa – mert ilyen is volt – kemény mondatok leírására is „vetemedett.” Egyoldalú vizsgálatról panaszkodik, munkatársai, pedig bizonyíthatják, hogy a fiú csak csendes szemlélő volt, de a szerv közülük senkit sem akar kihallgatni. Ödön csak barátai hívására ment el a tüntetésre, azt sem tudta, hogy mi az, hogy ellenforradalmár vagy „forradalmista”, különben is mindenki az utcán volt. A lövés a fiút a nyakszirten érte. „A fellépő rendőrök a sebesülteket nem részesítették elsősegélyben sem, ott a helyszínen engedték elvérezni őket. Mentőautót nem hívtak ki, az elesettek hozzátartozóit nem értesítették, sem akkor, sem azóta, hanem a lövések leadása után gengszter módra menekültek el, őrizetlenül hagyva azt a rendőrautót, amelyen oda érkeztek, és amelyen állítólag lőszerrek voltak.”

A fiú apja azt is szóvá tette, hogy a rendőrök nem szólították fel a tömeget távozásra, hanem csak lőttek. Szegény jó Halász István, ha még élt volna 2006 októberében, vajon mit írt volna a naplójába tapasztalván, hogy a gyurcsányi demokrácia bajnoka, a baloldali újságírás által vasprefektusnak becézett, a Demszky Gábor demokrata által felkantározott Gergényi nevű ember fényes tekintetű rendőrei éppen be voltak rekedve. Épp ezért, oszlatásra elstutogott felszólításukat önmaguk sem hallották.

Persze más az éles lövedék, meg a gumilövedék! Azért jó ember ez a Gyurcsány! Igazi gumidemokrata.

És Kádár is jó ember volt! Hiába fenyegette meg őket Halász István, hogy csak 1957. szeptember 1-ig hajlandó várni, mert, ha az ügy a jelzett időpontig nem rendeződik az

ENSZ magyar ügyekkel foglalkozó albizottságához fordul. Kádár csak azért sem csukatta le.

Annak ellenére sem, hogy Halász István olyanokat írt, hogy a „karhatalom orvul legyilkoltatta a fiát”. „A rendezett, csendes felvonulás alkalmával, midőn a fegyveres ávosok, rendőrök a védtelen tömeg közé lőttek” – nem citáltatta bíróság elé. Pedig az apa azt is követelte: „ítéljék el a gyilkosokat”. Az ellenforradalmat nem ellenforradalomnak, hanem „jogos követelésnek minősítette.” Majd megfenyegette a minisztertanácsot, hogy az ügyet „az ENSZ 5-ös bizottság elé terjeszti, és ott kér orvoslást”. Ennek ellenére, bár: „Ez a cselekmény (...) izgatás büntetnének megállapítására alkalmas” Jani bácsink apparátusa szintiszta emberségből csak Halász István „ideg-elmeorvosi megvizsgálását” rendelte el.

Mielőtt a nyájas olvasó valami svindlit sejtene, kéretik elolvasni Pákh Tibor emlékezéseinek idevágó passzusait, hogy mit is jelentett a kádári ideggyógyászati kezelés.

Dátum: 1958. január 11.

Igazságos János, alias lágyszívű János továbbra is rajta tartotta a fiát gyászoló Halász Istvánon mélytüzűen csillogó jószágos két szemét. (Legfeljebb közben közel négyszázszor, pajkosan csippentett egyet. Egy pislogás – egy bitó.)

Az izgága apa például 1963-ban is kapott levelet a katonai ügyészségtől, melyben értesítették, hogy levelét a Magyar Rádió és a Televízió megkapta, de nincs mit tenni, az ügyet jogerősen lezárták. Az MTV és az MR arra illetékesei, hogy áldja Isten közbenjárási kedvüket még a Katonai Ügyészséget is képesek voltak megkeresni Halász István levelezőjük ügyében.

1971 decemberére az apa már azt is kiderítette, hogy fiát a Révay Miklós utcában érte a halálos lövedék – tehát nem a börtön előtt, s nem a lőszeres kocsik közelében, ahonnan tehát nem pakolhatott le semmit – s a mellett álló „K.Gy.-né karjaiban lehelte ki nemes lelkét.”

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány továbbra is szilárd maradt. „Nem tartjuk indokoltnak, hogy fia 1956-ban bekövetkezett haláláért bárkit felelősségre vonjanak.” „Fia, 1956-ban ellenforradalmi cselekmény következtében hunyt el, (...) jogos fegyverhasználat következtében.”

Az apa – nem becsülván a Munkás-Paraszt Kormány pártatlan türelmét – képes volt igazsága kiderítése érdekében a Vörös Kereszt Társaságok Nemzetközi Ligájához fordulni. Genf helyett azonban Budapestről kapott választ. „(...) Mivel a Vöröskezeszt tömegszervezet, s mint ilyen nincs hatásköre az Ön által megírt súlyos vádokban, sem ítéletet hozni, sem azzal foglalkozni nem tudunk.”

A következő címzett 1972. január 12-én az ENSZ főtitkára, Kurt Waldheim volt. Halász István feltehetően nem volt elég körültekintő, vagy Kurt Waldheimet nem ismerhette hírből sem a magyar posta, de másik demokratikus cégünk, a Kossuth Rádió a segítségére sietett: „Kedves Hallgatónk! A kért cím nincs a birtokunkban. Amennyiben mégis levelet akar küldeni a főtitkárnak, címezze New-York Building.”

Tizenöt év – az tizenöt év. Tizenhat, pedig tizenhat. Tizenhat évvel az „események” után végre megértjük, hogy a tettvágytól fűtött Legfelsőbb Bíróság miért nem tudott Halász István segítségére sietni: „a panasz tárgyát tevő ügyben csak nyomozati eljárás volt folyamatban, bírósági eljárás azonban nem. Jogköröm viszont arra terjed ki, hogy jogerős bírósági határozatokat vizsgáljak meg törvényességi szempontból.”

Hát igen! A jogállam – az jogállam! Tegnap is! A hülye állampolgár meg nem érti meg.

56 után tizenkilenc évvel még inkább javultak Halász István esélyei a helyzet rendezésére. A győri katonai bíróság szinte szemlesütve panaszkodik. „amikor fia sérelmére bűncselekményt elkövettek, még felállítva nem volt – tudniillik a győri katonai ügyészség – s így bírósági büntető ügyben nem járhatott el.”

Az ember könnyen kicsordul. Szegény Kádár-rendszer, hány ügy rendeződhetett volna, teszem azt Győr-Sopron megyében, ha időben feláll a katonai ügyészség. Amikor végre megszerveződött ez a humánus társaság, annyi ellenforradalmárt kellett elítélnie, hogy Halász Ödön ügyére már megint nem futotta az időből.

De nemcsak a struktúra volt humánus! Olyan emberek tettek tanúbizonyságot megható empátiájukról, mint Korom Mihály igazságügy miniszter elvtárs. A Magyar Nemzet 1977. május 25-i válaszleveléből megtudjuk, hogy „Dr. Korom Mihály igazságügyi miniszter 1977. február 27-én Önhöz intézett levelében igen őszintén és reálisan tárta fel ön előtt a több mint húsz év előtti esetet, és a tett megállapításokkal vitatkozni nem lehet. Mi is csak azt tudjuk tanácsolni, fogadja el az Igazságügy Miniszter válaszát, törődjön bele – elsősorban saját érdekében – a megváltoztathatatlanba.”

Korom Mihály őszinte tényfeltáró levele sajnos szórén – szálán eltűnt. Míg valahonnan elő nem kerül, csak találgathatjuk, hogy miként értelmezte az októberi eseményeket ez az agyilag etalon ember.

Hiszen Korom Mihály etalon. Halász István igazán hihetett volna neki. Hiszen emberünk 1958 és 60 között belügyminisztériumi osztályvezető, aki amúgy mellékesen a megtorlások egyik tudora volt. És széles látókörű, hiszen határőr ezredesként is megállta a helyét. A határőrség országos parancsnoka is volt három évig. Esténként a határszélen úgy beleásta magát a jog rejtelmeibe, hogy több mint tíz évig az igazságügyek legfőbb öre lett, s még arra is maradt ideje, hogy helytálljon a Központi Bizottságban is.

De Halász István még saját érdekében sem akart belenyugodni a megváltoztathatatlanba. A humánus szocialista jogon azonban nem tudott kifogni. 1979 májusában már azt közölték vele, hogy „fia ügyében nincs törvényes lehetőség eljárni, mivel az Ön által megjelölt cselekmény (...) elévült, így büntetőeljárás indítására nincs törvényes lehetőség.”

Elévült, majd kideríthetetlené vált. Halász István 1985. május 30-án kapta az utolsó levelet.

Halálával az ügy valóban elévült. De még módjában állt olvasni, ezt az utolsó szemforgató választ. „Kérését az Elnöki Tanácsnak nem áll módjában teljesíteni, mert nincs arra törvényes lehetősége, hogy az ellen a rendőr ellen, aki – Ön szerint – fiára a halálos lövést leadta ilyen hosszú idő után a tények ismerete nélkül az illetékes ügyészégi hatóságok állásfoglalása ellenére, büntetőeljárást kezdeményezzen.”

A tények ismerete nélkül.

Közülünk senki sem halt meg. A birkapásztorból lett ávos tizedes az idők folyamán rendőrré átvedlett H. Ferenc Halász Ödönnek jutott.

Duducz Józsi emlékeit nem befolyásolták a dokumentumok.

„Tudod, ahogy ott álltam a tömegben, hirtelen megdermedtem. Egy lövés hangzott el, azt hiszem akkor, ott valaki meghalt.”

Két emlék, s egy golyó süvítése talált egymásra évtizedek kódén át.

A tüntetés öröme, a foglyok kiszabadításának mámore, elnyomta bennünk a golyósüvítés okozta félelmet. Laci – négy évesen – aligha értette meg, hogy miért került a földre, anyámig a Baross utca végén lévő patikába akkor nem jutott el a lövöldözés híre, bennem, pedig ott zsongott G. bácsi mondata: nagy történelmi eseményeknek

vagyunk tanúi. Én, pedig akkor már tudtam – hisz mindenki azt mondta –, történelemtanár leszek. A történelem tanárnak, pedig ott kell lenni, ahol az események zajlanak. És az események zajlottak, apám cigarettája, pedig elfogyott. (Arda, Caro, Rodope. A szocialista Bulgária, na meg az NDK készségesen sietett a magyar dohányosok segítségére kitűnő termékeivel, hogy betömje a felelőtlenül sztrájkoló magyar dohányipari munkások teremtette hiányt.)

Magammal cipelve Lacit, egyik trafikból a másikba loholtunk, amikor egy csoportosulásra lettünk figyelmesek. A tömegbe furakodva döbbenetes élmény várt rám. Valaki fényképeket osztogatott. Az elejtett mondattöredékekből lassan összeraktam, hogy a tömeg elfoglalta az ÁVH székházat, s az irodákban számtalan papírt és fényképeket találtak. Bár a felnőttek, hol dühöngve, hol nevetve cserélgették az iratokat, engem különösen nem érdekelt. Valamikor a kilencvenes években tudatosodott bennem, hogy minek is voltam jelenlévő tanúja. A győri pártbizottsági jegyzőkönyvek visszatérő problémája volt, hogy dekonspirálódott az ügynökhálózat. Az ügynökjelentések az utcára kerültek. Valóban odakerültek. A jó győri honpolgárok ott cserberélték körülöttem. Engem viszont a fotók érdekeltek. Igazolványképek három nézetből, s néhány összevert ember képe. Kihallgatás után készült, ávéhás emlékeztetők. Elmenekültem.

Kétszer élhettem át az ÁVH székház elfoglalását. Személyesen, a feljelentéseket cserélgető tömeg egyik összetevőjeként, s hűvös tekintetű kutatóként, ahogy ezt a szakma szabályai megkövetelik.

A legmaradandóbb 56-os élményem mégis a városháza előtti tömegtüntetés volt. Apámat sikerült rávennem, hogy legyünk tanúi a forradalom eseményeinek. A téren valóban hatalmas tömeg volt. Mindenki a forradalom vezetőjére Szigethy Attilára várt. A megfeszített türelem. Azóta tudom definiálni a fogalom valós tartalmát. Megbeszéltük a pesti eseményeket, a helyi orosz parancsnok toleráns magatartását, szó esett az ENSZ-ről s Amerikáról is, s közben a szikra szemből szembe vándorolt. Vagy egy óra is eltelt már, mikor valahonnan fölharsant a hang, amelyet aztán az egész tömeg átvett: „Szigethy gyere ki! Szigethy gyere ki!” A kezdetben barátságos invitálás csak lassan változott át számonkérő követeléssé. „Szigethy nem jön ki! Szigethy nem jön ki!” A forradalom helyi, mindenki által elismert és rajongott vezére percek belül diktátorrá változott. Persze, hogy sz...k ránk. Ez is olyan, mint a Hortobágyi. Tetű kommunista.

Ma már tudom – akkor honnan tudhattam volna –, hogy a tömegben az elszánt hívók és a barátságos „massza” mellett, informátorok és provokátorok is tiszteletüket teszik. Ott és akkor időlegesen, ha néhány órának tűnő percekre is az informátorok győztek. A fokozatosan ellenségessé váló tömeg, a balkonon feltűnő Szigethy észlelésére azonban mégis azonnal megszelídült. Három mondat, s újra győzött a forradalom.

Máskor újra a várost jártuk csak most az osztálytársaim nélkül, Lacival. A tömeget ismét a városháza előtt találtuk meg. Későbbi esküvőm színhelye mellett tehergépkocsik sorjáztak egymás mögött. Mint az emberek szavából kivettem, Mosonma-

gyaróváron rettenetes dolog történt. Az ávosok rálóttek a tömegre. Kiszaladt belőlem a levegő. A velünk szembe lévő házban lakott A. Gyuri, az egyik példakép. Gyuri Mosonmagyaróváron volt gazdász. Ő is egyetemista volt. Hányszor kérdeztem tőle, hogy mit kell tennem annak érdekében, hogy én is egyetemista legyek? Kétségem sem volt, hogy Gyuri is a felvonulók között volt. Araszolva tolakodtam a Csepel kocsi platója felé. Közvetlen a paradicsomba érés előtt szenvedtem hajótörést. „Eredj innen Öcsi,” zavart el, egy nekem öregember – lehetett vagy húsz-harminc éves – „kapaszzkodj az anyád szoknyájába.”

Mosonmagyaróvár életem része lett. A. Gyuri megmaradt, mint édesanyjától, a fejkendő öreg özvegyasszonytól tudom, Kanadába került, s erdőmérnök lett. Én azonban már nem szabadulhattam a város történetétől. Életem során számtalan alkalommal játszottam el a gondolattal, mi lett volna velem, ha az, az „öreg” felkelő nem zavar el? Halott lennék, vagy csak megbélyegzett? Én megmaradok, de az öcsém nem? Az öcsém marad meg, s én nem!

A kérdések kicsiny bárányfelhők lettek életem egén, olyan makacs bárányfelhők, amit a vihar sem űzhet el. A választ megadtam, mert megadhattam! Megírtam a mosonmagyaróvári sortűz viszonylag pontos, hiteles történetét. Adó volt! Emléküknek! Emlékeimnek!

1975-ben írtam le egy a Valóság májusi számában megjelent esszémben, hogy 1956. november 4-e után az osztályszekrény tetejére három zászlót raktunk ki. Egy nemzeti színűt, fekete szalaggal övezve, egy vöröset szintén fekete szalaggal ellátva, s egy feketét, amelyet a nemzetiszínű és egy vörös szalag ölelt át. Gyászoltuk a halottakat. És mást is.

Ismét nagy tanítónktól G. bácsitól tudtuk meg, hogy nemcsak az oroszok vonultak be szokás szerint, hanem végleg elveszett a forradalom is. A téli szünet után G. bácsi raportra rendelt ötünket az igazgatói irodába. Az általa „demokratikusan” megválasztott Forradalmi Bizottság öt tagját. Villámló tekintetet vetett ránk, fel s alá rohangált a szűk irodában, talán vicsorított is. Laci bácsi szótlanul ült igazgatói székében, s mereven vizslatta a plafont, mintha egy kódorgó pókot keresett volna. „Az osztály kiválóságai, úttörő vezetők, az iskola büszkeségei.” „Mit mondjak, támogatóknak, E. elvtársnak, mi történt ebben az iskolában?” „Ki bolondított meg benneteket, hogyan lehettetek éppen ti az ellenforradalom martalékai?” „Új iskolát kapnak a proletárdiktatúrától, a tenyerükön hordozza őket szocialista hazánk, és tessék!”

Riadtan álltunk a villámlásban, magam kétségbeesve kerestem Laci bácsi tekintetét, de nem találtam. És ekkor megtörtént a külvárosi csoda. Az egyik vékony gyerekhang egyre teltebb lett, a cincogás vicsorgós-sírós-sebzett oroszánüvöltéssé változott. „G. bácsi bízott meg minket, hogy gyűjtsük a forradalom emlékeit, írjunk cikket a forradalom eseményeiről a falújságra, G. bácsi akarta, hogy mi legyünk az iskolában a forradalom vezetői.” A hatás frenetikus volt. G. bácsi hang nélkül kapkodta a levegőt, majd végre kitört belőle az üvöltés: „takarodjatok!”

G. bácsi magánszáma nem hagyott bennünk különösebb nyomot. Biztos őt is le-barmolták, zárta le az ügyet valamelyikünk, tolmácsolva az otthonról hozott szentenciát.

G. bácsi jó tanár volt, érdekesen magyarázott, Laci bácsi is. Továbbra is kedvesen borzolta a hajunkat, s tanította az akkor új tantárgyként bevezetett alkotmánytant.

A kilencvenes évek elején a győri sortűz történetét kutatva, belenézttem a korabeli újságokba is. Nagyot kellett nyelnem. Földes Gábor és társai peréről az én drága tanárom tudósított egy kommunista újságíró társával egyetemben. Mondjam, hogy milyen hangnemben?

A zászlók lekerültek a szekrényről, a vörös nyakkendők újra a nyakakba libbentek, én, pedig hosszú évtizedekre elfelejtettem, hogy valaha is disszidálni akartam.

Anyám 56 novemberének közepén jött rá, hogy ki kell festetnünk a konyhát. Este pakolni kezdtünk, mert reggel már a szomszéd Szalavits bácsi volt lakásunk teljhatalmú ura. Miközben a festők gyöngye fütyörészve használta mintás hengerét, megnyugtatta anyámat: ne féljen Irénke, amit vállaltam, befejezem. Betartotta szavát. Csütörtök délben letette a pemzlit, kezét csókolt anyámnak, este már Ausztriában volt.

Alig telt el néhány nap, az éjszaka sűrűjében megérkezett Pestről Ervin és Ottó. Aznap éjszaka nem aludtunk, kivéve elvileg engem. Anyámék beküldtek a hátsó szobába, de a fületem elfelejtették értesíteni, hogy ő is csukódjon be. Ervint és Ottót is ismertem, tudtam, hogy rokonok, de hogy miért és miként, fogalmam sem volt. Ervin egyszer bakaruhában Csongrádon is meglátogatott bennünket, sokat evett, s anyám elég savanyú képet vágott hozzá. Addig kerengtem anyám körül, míg kiderült, hogy Ottó és Ervin apám nővérének Ica néniének a gyerekei. A szem elkerekedésének fokozatai vannak. Az enyémeek világcsúcsot állítottak fel.

Azt sem tudtam, hogy apámnak testvére van. Akkor többet nem is tudtam meg róla. Már egyetemista voltam, s a téli szünetben Pesten a nagyapámnál tanyáztam, nagyanyátokat még nem ismertem, tehát mindez 1965 novembere előtt esett meg, amikor teljesen váratlanul betoppant Ervin. Ica nénihez jött, aki akkor már előzvegyűlten szintén nagyapámnál, vagyis az apjánál lakott.

Ervin barátságosan üdvözölt, megajándékozott egy szinte gyűrhetetlen nylon inggel, és egy vajsárga selyem nyakkendővel, amelyet sötétbarna karikák ékítettek. Szabadkozásomra mosolyogva megölelt: „elvégre az unokaöcsém vagy, rá se ránts!” Apai nagyszüleim révén tehát, rövid időn belül szert tettem két unokabátyra, s egy másod- vagy harmadfokú unokaöcsre, Robira, aki valamilyen Etának volt nálam fiatalabb sarjadéka. Robival életembe nem találkoztam, létezéséről is sajátos körülmények között értesültem. Talán jobb lenne le ki- vagy megtagadni. De a család az, család, bárányostól. Beinvitáltak a kerületi rendőrsre s élénken tudakolták, hogy mikor találkoztam utoljára Robival. Nem esett nehezemre az igazat mondani. A rendőrök világosítottak fel, hogy előtte való nap nagyapámnál volt pénzt kunyerált, de nem kapott, különben betöréses rablás miatt körözik.

Robi úgy távozott el életemből, hogy a maga fizikai valójában fel sem tűnt.

Ervin úgy ment el, ahogy jött. Az ő személye viszont kimondottan érdekelt, s a „nótafa”, dédapátok örökös albérlője, Bandi bácsi, – akiről már írtam – személyében kéznél is volt. Bandi bácsi az örökös, történelmi időket átívelő albérlő, s Ica néni nagyapám első házasságából származó lánya látványosan utálták egymást. Két potenciális lakásörökös nagyapám esetleges halála esetén. Előre élveztem, miként élesíti Bandi bácsi a nyelvét Ica néni rovására. Története azonban minden várakozásomat messze felülmúlta. Ica néni nagyapám első házasságából született, anyja a tüdőbajban korán meghalt Klein Olga, egy zsidó lány volt.

Na, nesze neked – emésztettem Bandi bácsi információit – neked is van zsidó rokonod, ha nem is vérszerinti. Nem mondhatnám, hogy különösebben megrázott, hiszen akkor éppen nyakig szerelmes voltam, s csodálatom tárgya éppen egy az eredetére látványosan büszke zsidó lány volt.

Ervin és Ottó azonban még tartogatott némi meglepetést. Ica néni a hetvenes évek közepén kapta a hírt, hogy Ausztriában mindkét fiát meggyilkolták. Amikor apám káderlapját lapozgattam, egy igencsak meglepő bejegyzésre leltem. 1964-ben néhány hónapig nyomoztak utána a III/2-esek. Apám, mint „gyanúselem”! Őszintén mondom, elszórakoztatott még a kósza feltételezés is. Ervin feltűnése, eltűnése, majd halála azonban már elgondolkodtatott. Környezettanulmány miegymás, bizony nem kizárható! Hát apám sem válogathatta meg a rokonait.

A történetet Ica néni kerekítette ki a maga módján. Elmesélte, hogy férje Gyula addig ivott, míg rá nem telepedtek a párnájára a fehér egerek. Élete hátralévő részében végig társai maradtak a nem éppen büszkélkedésre okot adó szép színű rágcslók. „Ottó és Ervin itthon nem ittak. Ausztriában is jól indultak, közös vállalkozásuk is volt, aztán összevesztek.” Mostoha nagynéném annak is hírét vette, hogy fiait a közös ismerősök gyakran látták igencsak virágos kedvű állapotban. „Biztos az ital vitte el őket, kiütközött belőlük a Gyula vére.” Távozásuk körülményeire a földi létből, soha nem vetült homályt oszlató fénynyaláb.

Szalavits bácsi és Ervin után rám is sor került. Szőrös Jakab volt a bandából a legvállalkozóbb kedvű. Amíg mi csak tanakodtunk, ő már néhányszor megjárta Bécset. Fölszállt a vonatra, meghallgatta még a kalauz figyelmeztetését: aki Magyarországon akar maradni, az még leszállhat, aztán kiszállt a császárvárosban, hogy végigsétáljon a Máriahilfer Strassén. „Srácok! Hogy Bécsben mi van! Ne tudjátok meg! Öregem a csajok! Cola! Apám, eszméletlen pia.”

A rágógumi. Mint a Pál utcai fiúknál a gitt, csak ők kötelességből rágtak, mi meg „ráhangolódott” élvezetből. Konyáf állt a sor elején, én meg a végén, köztünk még volt vagy hat fogsor. Rágtam a nyúlós, íze hagyott gumit! Baromi jó, mi? Mit tehettem? Baromi jó.

A csapat elhatározta, hogy együtt megy át Rágógumi országba. Este szepegeve újságoltam anyámnak, hogy disszidálnék. Anyámékat már Ervin is csábította, eredménytelenül. A konyhában valóban vágni lehetett a csendet. Anyámnak eleredtek a

könnyei, apám szemei is bepárasodtak. „Menj! – legalább te legyél boldog!” Megdöbentem. Mindenre vártam, de erre nem.

Ez volt a helyzet Magyarországon, 1956 végén. A kommunista kibontakozás perspektívája. Erről az estéről soha többet nem beszéltünk, de anyám számtalanszor tájékoztatást adott, hogy megérti lázadásaimat.

Hajnaltól zörgettek az ablakon. Az ablaküveg mögött kívülről egy tóklámpa világolt. Kinyitottam az ablakot, a metsző hideg szinte visszataszított. Nyavalyogni kezdtem, nem indulhatnánk később? Szitkozódva ott hagytak.

Ennek a napnak a története sem lett a később újra összeverődött banda beszélgetéseinek témája. Nem tudom, hogy a továbbiakban mi történt. Az világos előttem, hogy Bécsbe már csak a világjáró Jakab érkezett meg. Közel egy évbe került, míg a szülei a Vörös Kereszt segítségével visszahozták.

Viszont elment Bibuli a hatalmas tömegű vízfejével. Állítólag egy skót lord kandallófűtő inasa lett. Rá tényleg illett a közismert vicc: Anyu, miért mondják rám, hogy nagy a fejem? Hagyjál békén Pistike, inkább fogd a svájci sapkádat, s hozz fel a pincéből három kiló krumplit.

Itt hagyott bennünket Szózat Béla tanár úr is. „Itt élned, s halnod kell!” Béla tanár úr 1956. novemberében a matekórákon az egyismeretlenes egyenlet rejtelméi helyett a hazafiságról, a forradalomról tartott könnyekbe fúló eligazításokat. A szünetre hívó kicsengetés adta meg lánglelkű fiatal apostolunknak a jelet: „És soha ne feledjétek drága gyermekeim a költő intő szavát: „A nagyvilágon e kívül nincsen számodra hely! / Áldjon, vagy verjen sors keze, itt élned s meghalnod kell!”

1957 elején levelet hozott az osztályunknak a posta. A feladó, a legcsendesebb osztálytársunk Nemes Feri volt, aki szüleivel együtt Amerikába disszidált. Tudatta velünk, hogy megérkeztek és jól vannak, s azt is, hogy a bécsi repülőtérén találkozott Szózat tanár bácsival, aki szintén Amerikába repült, s üdvözli az ő drága nyolcadikos tanítványait.

Aztán egy zimankós, hókavaros november végi napon betoppant az osztályba, egy bajszos, sibaancsos, pulóveres, tüske frizurás, szúrós tekintetű fiatalember. Megállt az osztállyal szemben, s harsogó hangon ránk köszönt: „Jó szerencsét!” Lenyűgöző jelenség, fenséges jelenet volt. „A fiam” – közölte a fiatalembert kísérő Laci bácsi. „azért jött, hogy beszéljen nektek a forradalomról, a forradalmár fiatalokról.”

Z. leült a katedra mögé, lábát keresztbetéve előrenyújtotta, s mi megtudtuk a vidéki forradalmi ifjúság egyik vezetőjétől, hogy mi történt 1956 októberében az egyik legnagyobb vidéki városban.

Z-t később évekre elítélték, míg Laci bácsi igazgató lett, majd maradt is nyugdíjazásáig.

Z. maradandó nyomot hagyott bennem. Ő lett a forradalom, ő lett az én Petőfim, majd a rabláncban senyvedő magyar.

Túl azonban a serdülőkori romantikán, Z. egy életre megértetett velem valami nagyon fontosat! Jó ember is kerülhet börtönbe! Koraérett gyerekként, mélyen élt bennem a falusi konyhák falvédős Petőfije, aki vérébe mártott ujjával írja az égboltra

utolsó szabadság-szerelmes üzenetét. Elvileg, a múlt homályába veszően – valóban esszenciális irodalmi élményként – jelen volt tudatomban „a” kufsteininek hitt rab, Rúza Sándor is. Mindez azonban csak elvont, felhőkbe vesző élmény volt. Z. viszont hús-vér ember, harsogó hanggal, aki a forradalomból jött, s majd a börtönbe távozott. Róla tapasztalati úton tudtam, hogy értem harcolt, s jó ember volt!

1990-ben mélyen meg voltam győződve róla, hogy Z., MDF-es színekben hamar feltűnik legalább, a helyi politika egén. Nem sokat tévedtem. Feltűnt! Az SZDSZ egyik alapító tagja lett. Magam, akkoriban el sem tudtam képzelni, hogy valaki ne az MDF-ben lássa az igazak gyűjtő helyét. Az sem térített el meggyőződésemtől, hogy néhány valóban közeli barátomat mégis az SZDSZ-ben láttam viszont. Jézus szavaival rendeztem el magamban a dolgukat. „Bocsásd meg nekik Uram, hogy vétkeztek, de nem tudják, hogy mit cselekednek.”

Z., azonban más volt, Z. maga volt a forradalom, Z. maga volt a tömlöcbe zárt szabadság, akit én személyesen ismertem, s Z. akkor tett hitet a forradalom mellett, amikor azt már leverték, s ő mégis Nagy Imréről, a forradalom miniszterelnökéről beszélt. A gyermekkori „emlék Z.” később a történész gondolkodását is erősen motiválta.

Ha valaki, aki a forradalom leverése után évtizedekkel született, s forrásként olvassa, teszem azt Tóth Ilona, Angyal István vagy Mátéffy Csaba novemberi vallomásait vagy önvallomásait, nehezen értheti meg, hogy Ilonának „szorult” helyzetükben miért vallották még mindig magukat forradalmároknak, ahelyett, hogy helyzetük megkönnyítése érdekében bolshevik módra „önkritikát” gyakoroltak volna, s miért neveztek meg a harcban társaikat olyan természetesnek tűnő könnyedséggel? Szent meggyőződésük volt, hogy tetteik igazsága oldja le a lakatot a cellájuk ajtajáról. Novemberben! Aztán decemberben már nem.

Szegények? Hívők? Eleink?

Sorsukat is megismerve meggyőződéssel vallom Katicám, Julcsikám: Eleink. Csak ott sántít a dolog, hogy én lassan hetvenöt éves leszek, ők meg soha. Még az emlékük sem, hiszen az is kopik.

Benkő Zoli, azóta a recski temetőbe, ön maga állította sírköve alá távozva – porai másik fele németországi otthonában nyugszik, hacsak el nem kótyavetyélték azóta a házat –, s lassan mindenkitől elfeledve, a második világháború antináci ellenállója, a hajdani recski rab mesélte el élete történetének egy epizódját egy pirkadásba torkolló hajdani éjszakán. Közvetlenül az 1944-es ostroma után, 1945 hajnalán, a Lágymányoson botorkált hazafelé a hullákkal zsúfolt törmelékek között, amikor egy tiszt járőr leszólitotta. Rögyvest kiderült, hogy őt keresik. Zoli, az antináci ellenálló, elégedetten konstataálta, hogy „lám-lám” az új rendszer jól dolgozik, a demokrácia máris összegyűjti az őt támogatni kész embereket. Lelki szemei előtt felrémlett az ünnepélyes pillanat, amint a fő-fő méltóság mellére aggatja a megérdemelt kitüntetését. „De kedved követendi gyász.”

Benkő Zoli nem volt akárki a bátorság dolgát tekintve sem. 1944 novemberében ő vezette azt a gépkocsit, amelyen Kovács Imre az ellenállási mozgalom egyik vezéralakja át akart menni a német vonalakon az oroszokhoz. „Magam mellé vettem Elek Péter barátomat: együtt végeztük el a Közgazdasági Egyetemet, Teleki Pál mellett dolgozott a gazdaságföldrajzi tanszéken, mint tanársegéd. Közigazgatási és gazdasági szakismeretekkel rendelkezett, a katonaságnál robbantási szakértőnek képezték ki, aminek hasznát a bánhidai magasfeszültségi vonal felrobbantásánál vette. Ajánlására még elfogadtam Szigeti Miklós, és Lám Leó tanárokat is, egyik jól beszélt németül, a másik valamit tudott oroszul: tolmácsnak jók! A csoport ötödik tagja Benkő Zoltán, bátor ellenálló és jó gépkocsivezető. (...) A Börzsöny hegységben a Fővezérség jelentése szerint egy magyar vegyes zászlóalj tevékenykedett, parancsnoka Márton alezredes átsegített bennünket a fronton. Az oroszokkal érintkező, de a németekkel is bratyzító alakulat visszahúzódott Vámosmikolára, oda akartunk még az este eljutni. A város a köves úton dőlt lefelé, hömpölygött velünk szembe a német hadsereg: nehéztüzérség, trén, tankok, gyalogsági félelmes áradással sodródtak a Duna felé, hogy a part menti keskeny síkságon könnyebben mozoghassanak és átcsoportosuljanak. A túlsó parton oroszok álltak, valahonnan a hegyek közül nehéztüzérség lőtte az utat, a becsapódó gránátok hatalmas krátereket vájtak s a rendetlen menetoszlopokat szétszórták. Sofőrünk, Benkő Zoltán csodákat művelt, a leeresztett ablakon figyelt kifelé, ha füttyülő, vijjogó, síró hangot hallott, hirtelen megállt, vagy gyorsan rákapcsolt a legnagyobb sebességre, kikerülte a gránátokat, azok előttünk vagy mögöttünk robbantak.” Olvashatjuk Kovács Imre visszaemlékezésében.

Túl az emlékezetes Börzsöny ralin, Benkő tett még egyet s mást a nyilasok ellenében, joggal várhatta hát a baráti hátbaveregetést, az öblös pezsgős poharak diadalmas csendülését. Önbizalmát – ha még lehetett – csak fokozta, hogy egy cirádás karfájú fotelba ültették, s tárgyalópartnere egy szépen dekorált ruhájú magas rangú főtiszt volt. Hajdani barátom – Isten kegyelméből talán a recski temetőben nyugvó porhüvelyéből kiszabadult lelke nyomon követi a róla írt mondatok egymás után sorjázását – lelkesen mesélte élményeit a figyelmes hallgató társnak. Beszélt a jeles vezérkari századosról, Mikó Zoltánról az ellenállás egyik legfontosabb személyéről, akinek szinte jobb keze volt, beszélt fegyveres bevetésekről, s más egyéb történelmi „nyalánkságokról.” Aztán kattant csuklóján a bilincs s a hírhedt Andrassy út 60. pincebörtönében találta magát, ahol az írónoki pulpituson a legendás kommunista, Demény Pál körmölte új rabtársa adatait, akit még az ellenállásból ismert, hiszen Pinky néven épp ő volt az egyik kapcsolata. Amott pedig Szabó Pál, a híres író, a Talpalatnyi föld szerzője morgolódott, kezében a latrinából kimentett s tisztára mosott Szabad Nép fecnival, s benne a hírrel, hogy megválasztották a szabad és független Nemzetgyűlés tagjának.

A magas rangú barátságos beszélgető társ, Benkő Zoli méltatlankodó kérdésére: a mi történik ittre somolyogva adta meg a választ: aki lőtt a németekre az lőhet az oroszokra is, ha nem tetszik neki az új rend.

Ahogy itt kurkászok a történelembe, meg kell állapítani, a főtiszt madárjósnak sem volt utolsó. Gondoljunk bele: 1945-ben személyre pontosan megsejteni az 1956-os jövőt?

Benkő őrizetbe vételének egyik indokát – más bilincselések „magyarázatát” is ide számítva – valóban őszintén közölte a hajdani ellenállótárral az ÁVH egyik mindenható ura. A másikat nem. Hosszú idejébe telt Benkőnek, míg a történelem segítségével illetve a Bondor Vilmossal és Szabó Pállal eltöltött órák hozadékaként rájött, hogy kár volt neki Mikót dicsérni éppen az ÁVÓ előtt.

A Magyar Szemle 2008. évi 3-4. száma közölt tőlem egy esszét, amelyben egy másik öreg barátom, az azóta már szintén dimenziót váltott Menczer Gusztáv megpróbáltatásairól értekeztem.

„Menczer Gusztáv „katonai karrierjét” Mikó Zoltán vezérkari százados indította útjára, a Bimbó úti parancsnokságról. Mikótól kapott Guszti barátom „beutalót” az egyik Kisegítő Karhatalmi Alakulathoz.

Hadtörténész koromban a második világháború alatti Hitler-ellenes nemzeti ellenállás történetét kutattam. Ez alatt az öt év alatt a kutatási korlátozások ellenére a tárgyalt témát illetően sok értékes információhoz jutottam. Ennek tudatában állíthatom, hogy Guszti elkezdte az akadályfutást a halál ösvényén. Például, ha valaki odafigyel arra, hogy Gusztinak Mikó által aláírt papírja volt, menthetetlenül meg rövidítik földi létét.

Mikó Zoltán a Bajcsy-Zsilinszky Endre neve fémjelezte nemzeti ellenállás központi személye volt. Mikóra várt a feladat, hogy alkalmas pillanatban, a KISKA alakulatok összevonásával frontot nyisson a fővárosban az oroszok előtt. Ő volt a két, kiskásokból verbuvált egyetemista alakulat: a Görgey és a Táncsics mozgató embere is. Mindemellert rendszeres kapcsolatban állt a svéd diplomatával, Raul Wallenberggel is. Wallenberg jól tájékozott ember volt, páncélszekrénye mélyén hevert néhány irat, amely fényt derített a katyni erdőben elkövetett gyilkosságokra is. Azt viszont már nem tudta a svéd diplomata, hogy érvényben van Sztálin parancsa a Szmers /szmers szpionam – halál a kémekre, a Csekához hasonló katonai felderítő szervezet/ számára, miszerint akinek valamifajta tudomása van Katynról, azt el kell fogni. Mikó Wallenberg jóvoltából ismerte az ominózus iratok tartalmát.

Mikó Zoltán október 15. után a nyilas vezetéstől az előrenyomuló Vörös Hadsereg hátszögében kialakítandó fehér partizanalakulatok létrehozásának feladatát kapta. Ez a szervezet természetesen nem jött létre, viszont sok irat született, amely Mikó aláírását viselte. Az áttörés kudarcba fulladt, de Mikó átjutott az oroszokhoz, ahol nagy reverenciával fogadták

A következő színhely egy az oroszok által üzemeltetett magyarországi hadifogolytábor föld alatti verme, ahol egymás mellett hever Mikó Zoltán és a katona, illetve segítő harcos társa Bondor Vilmos. Mikó élete utolsó előtti pillanatában elmondta, hogy amikor a szmers megtalálta Wallenberg páncélszekrényében a katyni

dokumentumokat gyökeresen megváltozott a vele szembeni bánásmód. Őva intette Mikó százados Bondor Vilmost, hogy Katyn nevét akár csak a szájára is vegye.”

Mikót kivégezték. Bondor Vilmos megjárva Menczer Gusztáv társaként a Gulág poklát, hazatért. Történetét ő magától hallgathattam végig Los Angeles melletti házában 1987-ben. Egy túlélő „recski”, Sztáray Zoltán hozta össze a találkozót.

Benkő Zoli nem vallott, hanem büszkén mesélt az Andrássy úton, a háború alatti ellenállótársnak, viselt dolgairól abban a biztos tudatban, hogy a közös múlt megalapozta a közös derűs, demokrata jövőt is. Tévedett! Nem tudta, hogy nem elég ugyanazt cselekedni, mert a kommunista krédó azt is megköveteli, hogy mindez ugyanarról az alapról is történjen.

Benkőnek pedig akkor már volt egy nagy bűne: nem volt kommunista! Pedig a nagy álmokönyvből kiolvashatta volna: még löni is csak kommunista puskából, kommunista golyóval, kommunista célból szabad. A szabadságért is. Mert a szabadság, mint olyan nem létezik! Csak kommunista szabadság van. Az viszont már egyáltalán nem biztos, hogy a kommunista szabadság, minden kommunista számára szabadság! Hogy a kommunista szabadság, melyik kommunista számára szabadság, azt majd eldönti az éppen aktuális kommunista, aki viszont nem biztos, hogy holnap is aktuális kommunista marad. Ha viszont az éppen aktuális kommunista, hivatali ideje alatt szükségszerűségéből megölte az éppen nem aktuális kommunistát, majd jól kizárják a pártból, esetleg még a tagkönyvét is elkobozhatják. A megölése idején éppen nem aktuális kommunistát, pedig aktualizálják, azaz rehabilitálják.

De ezzel még közel sem értünk a történet végére. Ha az aktuális kommunista, mert a kommunizmus valamilyen okból kifolyólag éppen nem aktuális, átfesti magát szociáldemokratának, s aktuális szociáldemokrata lesz, akkor, mint aktuális szociáldemokrata elzarándokol a nem aktuálisnak ítélt kivégzett kommunista emlékhelyéhez, megrezegetti mindenkoron érzéken csilingelő hangját, s a nem aktuális kommunistát, aktuális szociáldemokratává felkenve megkérdezi tőle: mit tanácsolsz nekünk Imre? S Imre – a hajdanán nem aktuálisnak minősített kommunista, aki akkoron még elhajló szociáldemokrata sem lehetett, hanem inkább a fasisztáknak utat nyitó, áruló szekértoló – körülnéz: hol van itt a közelben szociáldemokrata? Hiszen ő, Kádár bírósága előtt az utolsó szó jogán még mindig kommunistának vallotta magát, s rehabilitálását a nemzetközi munkásmozgalomtól várta! Ez a tanácskérő Fletó lenne a most éppen titkos nemzetközi munkásmozgalom?

De Fletó már tovább sompolyog a két lépés előre, egy lépés hátra, dialektikus téglákkal kikövezett lenini úton, egészen Gyurka emléktáblájáig. A körhintamozgást imitáló szemgolyóival most éppen Villon Györgyöt szédítené!

Faludy György legalább tényleg szociáldemokrata volt. Legfeljebb akkor tartott lélegzetvételnyi szünetet, amikor a szar is le van szarva állapotban himnikus költeményben kért kötelet a pártlap első hasábján az éppen nem aktuális, de később rehabilitálandó kommunista belügyminiszter és társai számára.

De. Fletónk tanulni vágyása és tágkeblűsége határtalanul impozáns. Ő nemcsak Imrével tud szót érteni a síron túli táviró segítségével, de Gyurkával is megbeszélte a dolgot.

Faludy Györgyöt volt szerencsém ismerni. Éppen Münchenben forgattunk Gyarmathy Líviával és Böszörményi Gézával a volt recski rabokkal, amikor híre érkezett, hogy Faludy átjött nyaralni Torontóból Dubrovnikba. Lívia – mert a magyar állam mindennel ellátott bennünket, például feltehetően „informátorokkal” is, csak pénzzel nem – a szó szoros értelmében összerarhált kölcsönbe 1000 márkát, s megszervezte a találkozást Recsk nagy lírikusával. A felvétel pompásan sikerült, film is lett belőle, s egy életre szóló élmény. Faludy nagy mesélő volt és zokni nélkül járt. Közölte, hogy Einstein megosztotta vele a nagy titkot. A hosszú élet titka: a zokni nélküli cipőhasználat. Dőlt belőle a mese, sugárzott róla a derűs életfilozófia.

Még véletlenül sem állítom, hogy különösebb baráti kapcsolat alakult ki volna köztünk, mert nem lenne igaz. De az ellen például, hogy én vezessem be Líviáék filmjének díszbemutatóját a Puskin moziban – semmi kifogása nem volt. Pedig Faludy is tudhatta, hogy egy ilyen szerep az akkor már rendszerváltó hangulatú fővárosban a celebrátor hírét és hitelességét is növelte. Nem egyszer kísértem el Gyuri bácsit vidékre is, vezettem a vetítés utáni beszélgetéseket. Jól megvoltunk egymással. Asztalánál ültem, asztalomnál ült. Ismertem nézeteit, utálta a diktatúrát és az erőszakot. Meg a kommunizmust. De Isten látja lelkemet, meg mindenki, aki erre kíváncsi: a politika tudományát nem neki találták ki. Mit tanulhatott Faludytól Gyurcsány, és mit Nagy Imréből. Faludy meséiben volt szépség, játékosság, huncut, célratörő, de mindig tisztességes lódítás. Nagy Imre pályafutását vizsgálva főként 1953 után fellelhető a változtatásra vágyás igénye, az emberségre törekvés. Ha valaki rászánja magát s elolvassa az 1956 elején írt tragikusan bikkfanyelvű, marxista frazeológiát használó tanulmányait, bármennyire gyűlöli is a kommunizmus minden műfaját, észre kell, hogy vegye ennek az embernek a magyarságért való aggodását is. De egyik sem volt, sem fezőr, és sarlatán sem!

Bárcsak tanult volna ez a magyar népet a miniszterelnökségével megverő ember valamit a nyugalomból kiráncigált megidézettjeitől. A vallomás hitelességét. Vette volna észre, hogy még egy emlékezetes megnyilvánulását idézzem: Péch Géza, Tóth Ilona és Nagy Imre, akiknek nevét a szájára vette, ugyanarról a töről fakad, akárcsak a fiatal Benkő Zoltán. Pártállásra, hitre, ideológiára való tekintet nélkül őszinték akartak és tudtak maradni a legválságosabb pillanatokban is, mert hittek az igazukban, s ami még tragikusan is összeköti őket: amíg rá nem döbrentek, a képmutatásra, azt hitték, hogy az igazság a pillanat felett is győz. Hittek az igazság kohéziós erejében, hittek abban, ha elmondják, mit miért cselekedtek, akkor a fény valóban csillagösvénnyé válik, lélektől lélekeig. Pedig ezeknek az embereknek az élet volt a tét, s nem a hatalom.

Az 1956. novemberében a nyolcadik ”b” osztályt meglátogató síbakancsos Z. is ebben hitt s adott muníciót nekünk is. Nem „á la” Fletó.

Benkő Zoli, a Laci bácsi fia Z., Nagy Imre, Tóth Ilona, Péch Géza, Mátéffy Csaba, Obersovszky Gyula, Angyal István, Faludy György hittek a maguk igazságában, ezért nem tellett volna ki tőlük az ősödi beszéd. Ők nem tudtak ősödiül, Fletó pedig csak ezt a nyelvjárást ismerte. Hogyan érthették volna meg egymást? Mi hatolt be Fletó agyába? Semmi.

Z. látogatása felizzította a pislákoló tüzet. A forradalom újra téma lett az osztályban, főként azért, mert esténként feléledt bennünk Oleg Kosevoj, vagy éppen kedvenc hősünk Zoja tüze. Ők számunkra a hazájukért életüket is áldozni kész hősök voltak. Egyáltalán nem tettünk különbséget Viktor Hugó és Fagyajev hősei között. Csapatokba verődve jártuk a várost, s ha megpillantottunk egy orosz katonát, az egyik osztálytársunktól, Csabától tanult nyelvtanilag hibátlan ékes orosz nyelven adtuk a tudtára, hogy mi a véleményünk a dicső Vörös Hadseregről.

Szegény Vaszilij, szegény Iván, szegény Nyikoláj! Ők a kiszáradt s a beledobott kályha roncsait is felmutató Rábca medrében Suezet őrizték az imperialisták támadása ellen, vagy Berlint foglalták vissza a civil ruhába bújt fasisztáktól.

Fantasztikus párbeszédetek voltak. Csaba elmondta nekik, hogy kik vagyunk, mit akarunk, ezek meg szobormereven álltak, fegyverük szuronya az eget bökdöste, s szinte a foguk között sziszegték a nagy szovjet igazságot: éta Suez vagy éta Berlin, vü fasisztü.

Aztán ránk köszöntött az 1957-es év. Szeptemberben gimnazista lett a tokaji aszú. Laci bácsi, csakúgy, mint elődje Ali bácsi gyakran járt hozzánk családlátogatás ürügyén. Ódákat zengett rólam. Olyan ennek a gyerekek az esze, mint a tokaji aszú! Soha ilyen tehetséges tanítványa nem volt. Esetenként a tokaji aszú helyét elfoglalta a svéd acél. Eközben a svéd acél és a tokaji aszú sajátos egyvelege leginkább azon bánkodott, hogy nem ő az iskolaválogatott labdarúgó csapatának a kapusa. Ettem az örökös tartalék sajátos ízű kenyerét. Nem keserű, csak sajátos ízű kenyerét. Iskolatársam volt ugyanis Dini. Dinit – később válogatott kézilabdakapus is lett – egyszerűen nem lehetett kiszorítani a kapuból. Közte és köztem fényévnyi volt a tudáskülönbség. S ezt tudtam. Éreztem. Láttam. Tapasztaltam. Fájt, hogy nem én futhatok ki a fekete trikóban, de mégsem voltam féltékeny Dinire, sőt szerettem, tiszteltem és becsültem is. Egyszer Dini hiányzott egy meccsről, felvirradt hát a várva várt nap. Bizonyíthatok. Győztünk ugyan, nekem mégis keserű volt a szám íze. Olyan gölt kaptam, amit védeni lehetett volna. Rá kellett jönnöm, Dini többet ér, mint én, sőt jelenlétem hátrányos a csapat számára.

A labdától viszont nem tudtam elválni, s a csapatot is szerettem, éltem hát a tartalékok háttérbe szorított életét. És nem esett nehezemre. Kíéltem magam másban. A röplabdacsapat ütőjátékosként számíthatott rám, kezdő voltam a kosarasok között is, s jól szerepeltem a városi ping-pong bajnokságokon is.